

A N D Y M A R I N O

**ONTSNAPPING UIT
OOST-BERLIJN**

Vertaald door Sandra C. Hessels

kluitman

ESCAPE!

*De ramp van Tsjernobyl
Ontsnapping uit Oost-Berlijn*

VOOR NOAH

Nur 284 / W032501

Bisac YAF024050 / YAF024100

© MMXXV Nederlandse editie: Uitgeverij Kluitman Alkmaar B.V.

© MMXXII Tekst: Andy Marino. All rights reserved.

Published by arrangement with Scholastic Inc., 557 Broadway, New York, NY 10012, USA

Oorspronkelijke titel: *Escape from East Berlin*

Nederlandse vertaling: Sandra C. Hessels | Creative Difference

Omslagontwerp: Christopher Stengel

© Omslagbeeld: Mike Heath | Magnus Creative

© Omslagfoto's en kaart Berlijn: Shutterstock

Belettering omslag: Mariska Cock

Opmaak binnenwerk: Studio L.E.O.

Alle rechten voorbehouden, inclusief het recht van reproductie
in zijn geheel of in gedeelten, in welke vorm dan ook.

Geen enkel deel van dit boek mag worden gebruikt voor
het trainen van kunstmatige intelligentie.

kluitman.nl
andy-marino.com

BIJ KONINKLIJKE BESCHIKKING
HOFLIVERANCIER

PROLOOG

13 NOVEMBER 1961

Deze wetsuit is acht maten te klein,' zegt Johann Hoffmann. Hij heeft een lang en tenger lichaam en wordt *die Elritze* – een smalle, gestroomlijnde karper – genoemd door zijn teamgenoten van de zwemploeg van de middelbare school in Prenzlauer Berg, Oost-Berlijn. Hij steekt een hand in zijn dikke jas en trekt aan het rubber eronder, dat als een drukverband om hem heen zit.

'Ssst,' zegt zijn beste vriend, Stefan Dietrich. Hij spreekt zacht, op een fluisterton, nu ze door de schaduwen aan de rand van de Alexanderufer sluipen, een weg aan de oostkant van de Humboldthafen. 'Roep anders meteen even gedag naar die *trapo's** daar op de brug, zodat ze weten dat we eraan komen.'

'Misschien moet ik dat maar doen,' zegt Johann. 'Dat maakt de avond wel een heel stuk interessanter.'

Als snelste van het hele team is Johann de laatste zwemmer in

* Zie verklarende woordenlijst achterin.

de estafette vrije slag, maar Stefan is bang dat zijn vriend daarvoor is gaan geloven dat hij ook sneller is dan een kogel.

Agenten van de transportpolitie – trapo's – staan in hun blauwe uniform op de brug, waar ze de nieuwe grens tussen Oost- en West-Berlijn bewaken. Ze patrouilleren langs de afgesloten stations en spoorbruggen die krap drie maanden geleden nog een drukke verkeersader vormden voor alle inwoners van Berlijn. De bewakers hebben de opdracht zich te houden aan het *Schießbefehl**, afkomstig van de top van de regering. Dat geeft hun het recht te schieten als ze iemand iets verdachts zien doen.

Er staan de laatste tijd steeds vaker verhalen in *Neues Deutschland* over mensen die een poging hebben gedaan om de grens over te steken en dat met hun leven moesten bekopen. Allemaal spionnen en agenten van de Amerikanen, zo beweert de krant. Misdadigers, deserteurs, verraders. Slappelingen die zich door het Westen hebben laten verleiden.

Stefan heeft dat nog zó tegen Johann gezegd. Hij heeft geprobeerd hem aan zijn verstand te brengen hoe gevaarlijk het is wat ze van plan zijn. Maar zijn vriend lachte er alleen maar om. 'Maar zij wilden naar het Westen om een heel nieuw leven te beginnen. Wij steken alleen maar eventjes over om een paar uurtjes bij Petra en Millie op bezoek te gaan, en daarna gaan we weer naar huis!' had hij gezegd.

Alsof die trapo's daar op de spoorbrug van honderd meter afstand kunnen zien dat dit stelletje stomkoppen alleen maar om middernacht naar de overkant van de haven wil zwemmen voor een kort bezoekje aan bekenden in West-Berlijn.

'Want dat zijn we,' mompelt Stefan zacht voor zich uit. 'Een stelletje gigantische stomkoppen.'

'Ach, gigantisch wil ik ook weer niet zeggen,' merkt Johann op, ongeveer half zo zacht als Stefan graag zou willen. 'Misschien een stelletje doorsneestomkoppen?'

De Alexanderufer is een brede straat met een betonnen middenberm. Stefan ziet een stel koplampen op hen afkomen, ongeveer een kilometer verderop. Al gauw hoort hij ook het herkenbare gepruttel van de motor van een Trabant, dat kleine, rechthoekige koekblik-op-wielen dat je overal in Oost-Berlijn tegenkomt.

Zonder iets te zeggen duiken de jongens weg achter een afvalcontainer. Bij de geur van rottend fruit trekt Stefan walgend zijn neus op.

Johann lacht zachtjes terwijl de Trabant ratelend langsrijdt. 'Hoor die motor nou toch spinnen als een katje.'

'Petra rijdt in een Volkswagen,' zegt Stefan weemoedig. Voordat op de avond van 13 augustus de muur werd opgetrokken, waren er wel een miljoen andere dingen die Oost en West van elkaar scheidde. Als jouw familie een betrouwbare auto had die niet klonk als een rammelbak die elk moment uit elkaar kon vallen, dan woonde je waarschijnlijk aan de westkant van de stad.

'Ik hoop dat ze een paar handdoeken bij zich heeft als ze ons komt ophalen,' zegt Johann. 'Anders krijgt ze nog vies water uit de haven op haar bekleding.'

De Trabant tuft langs de hoefijzervormige bocht van de rivier de Spree verder in zuidwaartse richting en verdwijnt dan in het donker van de nacht.

'Kom,' zegt Stefan. Samen komen de jongens achter de afvalcontainer vandaan om hun weg over straat te vervolgen. Stefans

ogen dwalen door de duisternis. Als ze hier staande worden gehouden, op vijftig meter van de haven, gekleed in een dikke winterjas met nauwsluitende wetsuits eronder, dan zou dat rampzalig zijn.

Hij stelt zich voor hoe verbijsterd de bewaker zal zijn over het gemak waarmee hij een stel overduidelijke 'overstekers' in de kraag heeft gevat.

Beetje koud om een baantje te trekken, jongens.

Daarna zouden ze worden meegevoerd naar de geheime gevangenis aan de rand van Oost-Berlijn, het verboden gebied, waarover hij alleen ooit heeft horen fluisteren.

'Stefan.'

Beelden van isoleercellen, maden in het eten en slaaponthouding tolleren door zijn hoofd...

Mits ze niet meteen ter plekke al worden neergeschoten.

'Stéfan!' Johanns stem brengt hem terug naar de werkelijkheid.

Stefans hart gaat tekeer. Hij ademt diep in en probeert die kalme te vinden die hij altijd opzoekt voordat hij als eerste van het zwemteam van het startblok het water in duikt. 'Wat is er?'

'Heb jij nog iets te eten bij je?'

'We springen zo het water in.'

'Denk je dat Petra iets mee heeft?'

Opeens, alsof iemand een schakelaar heeft omgezet, straalt er een fel zoeklicht uit het niets.

'Bukken!'

Stefan trekt zijn vriend mee omlaag tot in de bladeren op de smalle strook aarde tussen de straat en de waterkant in. Samen kruipen ze nog net weg achter een laag, geïmproviseerd afdakje dat niet veel meer blijkt dan een stuk zeil dat over wat afvalhout

heen is gespannen om een stapel roestende buizen te beschermen.

Het licht glijdt vlak boven hun schuilplaats voorbij. Stefan drukt zich plat tegen de grond.

'Het komt van de spoorbrug,' fluistert hij.

De lichtstraal verandert van richting en schuift nu over de straat, de verlaten strook aarde en de betonnen oever. De manier waarop de straal heen en weer beweegt doet Stefan denken aan zijn rottweilerpuppy, Penelope, als ze in Volkspark Friedrichshain achter de eekhoorns aan zit. Zij zoekt ook altijd de ene kant op en verandert dan ineens van richting als ze achter weer een nieuw geurspoor aan rent, overweldigd door haar zintuigen. Als je het zo bekijkt, is die schijnwerper net een levend wezen. Zodra de straal langs de kade schiet en hen weer in het donker achterlaat, steekt Johann zijn hoofd boven het zeil uit.

'Ik geloof dat ze de spoorbruggen niet meer gebruiken voor de treinen,' zegt hij.

Behoedzaam tilt Stefan zijn hoofd op. Een geur komt hem vanaf het water tegemoet: een visachtige, zilte geur, die hij associeert met open zee, niet met een vieze, kleine flessenhals van een binnenhaven. De kolossale schaduw van een binnenschip glijdt onder de brug vandaan. Een man met een puntige muts lijkt in een vierkantje van licht voorbij te zweven, als een spook in de stuurhut van het schip. Stefan richt zijn ogen omhoog, naar de brug. In eerste instantie ziet hij bijna niets, verblind door het zoeklicht. Maar zodra de lichtstraal weer verder danst over het zwarte water, passen zijn ogen zich aan. Er staan mannen op het smalle weggetje tussen de spoorrails en de reling van de brug. Een stuk of tien, misschien wel twaalf.

Hij voelt een knoop in zijn maag straktrekken. ‘Trapo’s. Een hele hoop.’

‘Die waren er gisteren niet,’ zegt Johann. Ze zijn de vorige dag na school nog hier langsgegaan om de route te verkennen. In tegenstelling tot andere controleposten, waar het stikte van de bewakers en het scheermesdraad, leek de haven meer een bijzaak voor de grenspolitie. Gisteren hadden ze alles bij elkaar maar twee trapo’s gezien. Er reed zelfs nog een trein vanuit het Westen, die over deze brug moest om een lus door het oostelijk deel te kunnen maken. De stad is er niet op gebouwd om van de ene op de andere dag doormidden gesneden te worden, dus dit soort kleine eigenaardigheden doen zich langs de hele grens voor. Kleine uitstulpingen in de muur, alsof het zachte midden van de stad wordt fijngeknepen en uitpuilt als een klomp klei in een stevige vuist.

‘Misschien moeten we maar een andere keer terugkomen,’ stelt Stefan voor.

‘Welja, joh. Dan hebben Petra en Millie alle tijd om nog eens goed na te denken over hoe moeilijk het is om elkaar te blijven zien, en hoeveel simpeler het zou zijn om iets met de jongens in West-Berlijn af te spreken. Dan besluiten ze dat het niet de moeite waard is, dit stiekeme gedoe in het donker, wachtend aan de kade tot twee zwemmende doorsneestomkoppen de Humboldthafen uit klauteren en naar dode vissen stinkend water achterlaten op de leren bekleding van hun prachtige...’

‘Goed, Johann...’

‘... Volkswagen.’

‘... ik snap het.’

‘En daar gaan ze dan, Petra en Millie, terug naar Charlottenburg

voor een paar Coca-Colaatjes in de Amerikaanse sector, waar ze heel toevallig twee jongens uit hun klas tegen het lijf lopen. Je weet wel, twee van de beste voetballers van heel West-Berlijn. Superknap ook. Die heel toevallig twee vrije stoelen hebben aan hun tafel...’

‘Johann!’

Maar Stefan weet dat het geloofwaardig genoeg klinkt. Het is ook bepaald niet zo dat ze nu snel naar huis kunnen gaan om de meisjes op te bellen en uit te leggen waarom ze niet zijn komen opdagen. Er zijn al geen telefoonverbindingen meer tussen Oost- en West-Berlijn sinds Stefan en Johann acht jaar oud waren. Inmiddels zijn ze zeventien en moeten de jongens het hebben van de gestaag kleiner wordende groep *Grenzgänger*, arbeiders die toestemming hebben om – onder streng toezicht – de grens over te steken en naar hun werk te gaan. Voor de prijs van een paar *Pfennig** is een van die grensforenzen wel over te halen berichten aan Millie en Petra door te geven. Zo kunnen ze afspreken om elkaar ergens te ontmoeten, maar het duurt dagen, soms weken, om op die manier iets te regelen. Een postduif zou nog efficiënter zijn. Of een briefje in een fles in de rivier de Spree.

Voorzichtig, en met slechts het topje van zijn hoofd boven het zeil uit, denkt Stefan nog eens goed na over het hele plan. Het zoeklicht boort zich ondertussen in de schaduwen aan de overkant van het water. Stefan kijkt toe en neemt de indeling van de westelijke kant van de haven goed in zich op. Als het licht langs de gammele houten trap van een oude aanlegsteiger beweegt – de plek waarvan ze gisteren besloten dat ze daar uit het water zouden komen – bekruipt Stefan opeens een gevoel van onbehagen. Het is niet meteen angst, al zit dat er ook wel een beetje in. Het

is vooral het idee dat de stad hen van binnenuit verraadt. Dat de dingen waarop ze rekenden, die zo solide en tastbaar leken als de stoep onder hun voeten, in één korte nacht kunnen veranderen. Grenzen die worden gesloten omdat een stel strenge, oude politici dat zegt. Politici die Stefan nooit zal ontmoeten, en die zijn naam nooit zullen kennen.

Hoe zal de stad er morgenochtend uitzien, of de ochtend daarna?

Wie zegt dat die politici-zonder-gezicht niet ook beslissen een muur rondom Prenzlauer Berg neer te zetten, of rond Kreuzberg of Friedrichshain? Wie zou ze tegenhouden?

De schijnwerper glijdt weer terug door de haven, schaatst over het wateroppervlak en beweegt dan langs de randen van de spoorbrug. De trapo's richten de straal recht omlaag, zodat die net een verticale pilaar van licht is die het water en de brug met elkaar verbindt.

‘Moeten we nou de hele avond hier blijven zitten?’ vraagt Johann, die over zijn bovenarmen en schouders wrijft. ‘Het is ijskoud.’

‘De brug,’ zegt Stefan, die het pad van het zoeklicht volgt. ‘In plaats van recht doorsteken naar de oude steiger aan de overkant, blijven we vlak onder de brug. Daar kan het licht ons niet vinden.’

Johann trekt zijn jas uit, maakt er een grote prop van en stopt hem weg onder het zeil met de buizen. Hij balt zijn hand tot een vuist en steekt hem voor zich uit. Stefan legt zijn hand op de vuist van zijn vriend en drukt met de handpalm op de knokkels.

‘Wat vinden wij van de tweede plaats?’ vraagt Johann.

‘Niets,’ antwoordt Stefan. ‘De tweede plaats bestaat niet.’

Hun bekende routine van vlak voor een zwemwedstrijd heeft een bemoedigend effect. Hij wou dat Jonas en Michael hier waren, de andere twee leden van hun estafette-team. Hij had ze uitgenodigd om vanavond mee te gaan, maar dat aanbod hebben ze afgeslagen. Hoe gaaf zou dát zijn geweest: dat zij met z'n vieren als één man in het zwarte water van de Humboldthafen duiken; het snelste estafette-zwemteam van heel Oost-Berlijn dat recht onder de neus van de trapo's door zwemt én weer terug, nog voordat de ochtend aanbreekt.

Ach ja. De andere jongens weten niet wat ze missen.

Stefan maakt zijn hoofd leeg en voelt zijn lichaam overgaan op trainingsmodus. Net als bij de wedstrijden zijn zenuwen en rust perfect in balans. Hij is alert, maar niet overdreven gespannen. Ook hij trekt nu zijn jas uit en propt die bij Johanns jas onder het zeil. Daarna stapt hij uit zijn schoenen en verbergt die ook. Hij blaast zijn warme adem in het kommetje van zijn handen, wrijft over zijn schouders en wacht tot het zoeklicht de overkant van het water bereikt. Ergens jankt een zwerfhond en het geluid schalt door de haven. Stefan denkt even aan Penelope en maakt dan zijn hoofd weer leeg.

Hij jomt ineengedoken voor Johann uit over de strook aarde. De pijlers van de brug steken recht uit de grond omhoog, maar de oever loopt steil omlaag naar het water. Een ogenblik lang lijkt het maanlicht zo fel als de zon en Stefan voelt zich enorm onbeschut. Als een van de trapo's lacht, klinkt het alsof hij vlak naast hen staat. De twee jongens maken zich nog kleiner en kruipen de driehoekige grot in die wordt gevormd door de helling van de kade en het begin van de spoorbrug vlak boven hun hoofden. De geur van zout en vis vermengt zich hier met de zure lucht van

vuile kleding. Ze sluipen langs iets wat een soort tentenkamp lijkt. Het brengt Stefan even van de wijs. In communistisch* Oost-Duitsland zouden er toch geen daklozen moeten zijn? Iedereen heeft een baan, daar zorgt de staat wel voor.

De laarzen van de trapo's dreunen op het platte deel van de brug vlak boven hen. De waterkant is een oude stenen muur, een van die overblijfselen van het einde van de Tweede Wereldoorlog, toen er van Berlijn weinig méér over was dan een platgebombardeed geraamte. Hier en daar zitten gaten in de muur of ontbreken er stenen. Stefan gaat op de tast verder en daalt voor Johann uit af naar het water. Hij wenst stilletjes dat de oever aan de overkant net zo vriendelijk is voor klimmers in het holst van de nacht. Heel voorzichtig laat hij zich zakken. Hij duwt zijn blote voeten over de gladde, slijmerige stenen steeds naar beneden tot hij houvast heeft gevonden. Dan laat hij zich heel langzaam omlaagglijden. Ze zouden natuurlijk ook kunnen springen en dat makkelijk overleven – zo hoog is de waterkant ook weer niet. Het is alleen niet de hoogte, maar de herrie van de plons waar hij bang voor is.

Zijn tenen raken het water en de kou schiet door zijn hele lichaam. Het voelt als een elektrische schok, die zelfs zijn tanden laat trillen. Hij ademt diep in en laat zich in het water zakken. De wetsuit dempt de schok wel, maar het is geen wondermiddel. Ze moeten snel in beweging komen, voordat hun ledematen gevoelloos raken.

‘Valt best mee,’ fluistert Johann, die naast hem op en neer beweegt in het zwarte water. Stefan hoort de spanning in de stem van zijn vriend. ‘Tropisch. Badwater. Hoe dan ook. Wedstrijdje naar de overkant?’

Wanneer Johann zich uitstrekt voor een snelle, maar behoedzame borstcrawl, houdt Stefan de slagen met gemak bij. Ondanks die onvoorstelbare, adembenemende kou ervaart Stefan een voldoening die hem door het water trekt. Hij laat zijn gedachten afdwalen en vooruitschieten in de tijd, naar de eerstvolgende Olympische Spelen, in 1964 in Tokio. Zijn zenuwen lijken nu ver weg; ze hangen ergens aan de rand van zijn bewustzijn, waar hij ze eenvoudig kan negeren. Een warm gevoel verspreidt zich door zijn lijf. Hij had altijd wel gedacht dat Johann in dat team zou komen, maar waarom zou hij genoeg moeten nemen met de rol van toeschouwer? Als hij hard blijft trainen, is er geen reden om het estafetteteam op te splitsen en kunnen ze samen doorstijgen naar internationale hoogten, waar ze het opnemen tegen de beste zwemteams van de wereld. Terwijl hij het ijskoude water van de haven oversteekt in de beschutting van de spoorbrug, beeldt hij zich in het water te horen ruisen en het publiek te horen juichen.

Alsof hij er een speciaal zintuig voor heeft, merkt Stefan opeens een afwezigheid op in het water naast hem. Die Elritze is voor hem uit gezwommen en ligt al een aardig stuk voor nu ze bijna halverwege de haven zijn. Stefan maakt zijn slagen behoedzaam. Tijdens een race hoeft dat niet, dan kan hij zich concentreren op die voorwaartse beweging en daar al zijn energie in steken, ongeacht het lawaai dat hij veroorzaakt. Maar hier moet hij rustig en regelmatig blijven zwemmen. Zijn licht gekromde handen duwen hem als peddels door het water en stuwen hem voort. Hij voelt de aangename spanning in zijn bovenste rugspieren. De ritmische kwartdraai die hij met zijn hoofd maakt, geeft hem de kans een glimp op te vangen van de vreemde, waterige grot waarin hij lijkt te zwemmen. Zo donker, zo koud. Zijn

olympische dagdroom zweeft nog aan de rand van zijn gedachten, alsof die hem aanspoort terwijl hij achter zijn vriend aan zwemt. Het publiek juicht. De camera's flitsen.

Wacht.

De camera's flitsen?

Hij komt abrupt tot stilstand in het water en zijn hersens duwen de fantasie opzij om de werkelijkheid toe te laten.

Een tweede zoeklicht breekt door het donker van de nacht. Het is kleiner dan het eerste en zo ingesteld dat het met een gerichte straal de duisternis onder de brug aftast. Stefan draait zijn hoofd, op zoek naar de bron. Tien meter verderop ligt een kleine boot stil op het water. Met een lamp op de boeg, die zijn licht recht op Johann in het water laat schijnen.

Het gezicht van die Elritze is vertrokken tot een grimas nu hij in het felle licht staart. Stefans hersens draaien op volle toeren; Johann kan niets zien, maar Stefan wel, en hij ziet een stel trapo's met hun geweer in de aanslag naast het zoeklicht staan. Ze roepen dat Johann moet stoppen, wat hij nogal idioot vindt als je bedenkt dat Johann al als bevroren op één plek aan het watertrappen is.

Dan beseft Stefan dat ze niet weten dat hij er ook is. En zelfs als ze dat zouden vermoeden, kunnen ze hem onmogelijk zien – als hij maar uit de buurt blijft van het licht. Hij zou nu een flinke duik kunnen nemen, op diepte doorzwemmen tot zijn longen branden en dan ver uit de buurt van de boot pas weer boven water komen. Dan kan hij de kant op klimmen, zijn jas en schoenen pakken en de donkere nacht in verdwijnen...

Zijn armen bewegen omhoog. En weer omlaag. Hij spettert in het water.

'Hé!' Zijn stem echoot. Zonder plan, zonder ook maar ná te denken, maait hij met zijn armen om zich heen en roept hij: 'Hier! Deze kant!'

De straal laat Johann achter in het donker en schiet over het water naar hem toe. Een ogenblik later wordt Stefan verblind. Het felle licht is overal om hem heen.

'Johann!' schreeuwt hij. 'Zwemmen!'

'Niet zonder jou!' roept zijn vriend terug.

Aan boord van de boot roepen mannen die hij niet kan zien allerlei bevelen. 'Wees stil' en 'Zwem langzaam naar ons toe'. Stefan negeert ze.

'Ik zie je in Tokio!' roept hij naar Johann.

Hij duikt weg in het diepe, ondoorzichtige water. Zijn lichaam bijna verticaal, zijn hoofd naar beneden en zijn voeten omhoog. Hij zwemt zo naar de bodem.

In de verte klinkt een geluid als van een hamer die met een korte, felle klap een spijker in de muur slaat. Op hetzelfde moment raakt die hamer zijn been, vlak boven zijn rechterknie. Zijn lichaam maakt een salto in het water. De duisternis is zo ondoordringbaar dat onder en boven niet van elkaar te onderscheiden zijn. Zijn been wordt gevoelloos en loodzwaar, gevuld met een doffe en overweldigende pijn, die hem naar beneden lijkt te sleuren. In een flits schiet hem iets te binnen: een boek dat hij ooit las over hoe je een lawine overleeft. Het eerste wat je moet doen als je stilligt onder een enorme laag sneeuw is spugen. Je merkt dan vanzelf wat onder en wat boven is aan de richting waarin je spuug valt. Maar wat heeft hij daar onder water aan? Hier is geen zwaartekracht.

Hij beveelt zijn lichaam om rechtop te komen. Hij stuurt zijn

benen aan om te trappen, zijn armen te bewegen en zich af te zetten tegen de duizend miljoen ton aan water die de rivier de Spree in stroomt. Weer klinkt er een gedempte klap in de verte, en nu voelt het alsof iemand een gigantisch stuk brandend staal in zijn ribben heeft gestoken. Het wurmt zich zijn lichaam binnen, verdringt zijn longen en verzwaart hem als een anker. Waarschijnlijk heeft hij te weinig lucht gehapt. Ja, dat is het. Hij hoeft maar naar het oppervlak te zwemmen, zijn hoofd boven water te steken en een flinke teug heerlijke zuurstof op te snuiven. Maar de duisternis tolt om hem heen en het is hierbeneden een heel stuk kouder. Hoe diep is de Humboldthafen eigenlijk? Dan dringt het tot hem door, en hij moet bijna lachen, ondanks dat rare, duizelingwekkende gevoel dat het steeds moeilijker maakt om die gedachte vast te houden.

Het licht!

Hij hoeft alleen maar naar het licht toe te zwemmen! Dat is zijn versie van in de sneeuw spugen! Ja, goed, die mannen met hun geweren staan hem op te wachten, maar hij heeft zuurstof nodig. Eenmaal aan het oppervlak heeft hij nog een kans.

Hij draait zijn lijf in de richting van de lichtvlek in de verte. Een moment lang gebeurt er niets. Als hij probeert te trappen in het water – wat niet lukt, want zijn lichaam is net een stilstaand uurwerk – wordt de vlek licht steeds breder en sterker. De schijnwerper richt zich omlaag, naar hem toe, en zoekt hem. Het licht schijnt door het diepe water en verlicht de hele haven. Als de brede straal hem vindt, merkt hij dat hij het niet meer zo koud heeft.

Weer klinkt er zo'n knal in de verte, onmogelijk ver van hem vandaan. Het is alsof hij ligt te slapen en er ergens in de wereld buiten zijn slaapkamerraam iets ontploft en het geluid dwars

door zijn winterse droom heen tot hem doordringt. Er trekt iets aan zijn nek en onder aan zijn ruggengraat, maar het sleurt hem niet naar beneden. Het tilt hem op, omhoog en nog hoger, dwars door het stralende licht heen. Hij hoeft niet eens meer met zijn benen te schoppen of zijn armen te bewegen. Net als wanneer het zwemteam de rugslag aan het trainen is en hij zichzelf een klein beetje extra vaart geeft door met een hand de middenlijn vast te pakken en zich af te zetten als de coach niet kijkt. Dat doet iedereen. Zelfs die Elritze. Het is een onderling grapje tussen de teamleden.

En dan gebeurt er iets heel wonderlijks.

Hij zwemt weer, maar nu buiten het water. Hij vliegt door de donkere lucht. Daar zijn de trapo's op de brug, die opgewonden kletsen en heen en weer lopen als mieren in een mierenhoop. Ze wijzen omlaag naar het water en turen over de reling naar beneden. Al is het lastig om zijn aandacht daar lang bij te houden, want nu hij uit de vuile diepte van het water weg is, bombarderen zijn zintuigen hem van alle kanten. Rondom hem sprankelt Berlijn. De statige pilaren van de Brandenburger Tor, het paleis van Charlottenburg, de knipperende lichtjes van de verkeersloten van vliegveld Tempelhof. En iets verder naar het oosten het appartementencomplex in Prenzlauer Berg, waar hij woont, waar zijn ouders en zijn zusje, Marta, en Penelope de rottweiler in bed liggen te slapen en zich er niet van bewust zijn dat hij naar buiten is geglipt om de grens over te zwemmen.

Hij vindt het zelfs lastig om zijn aandacht bij hén te houden, want nu hij met deze vaart door de lucht en dwars door de wolken vliegt, is hij net een radioantenne die alles opvangt van de gespleten stad, die diep in slaap is.

Of in elk geval probeert te slapen.

Duizenden inwoners woelen en draaien in bed. Hun zorgen over deze nieuwe muur, die hun geliefde Berlijn in tweeën hakt, houden hen wakker. De stad, die al tientallen jaren bol staat van de conflicten, heeft een verschrikking voortgebracht.

Het begon met de oorlog, denkt een oude vrouw in Spandau als ze haar wollen deken optrekt tot aan haar kin.

Nee, denkt een man in Kreuzberg, waar prikkeldraad de straat in twee helften verdeelt, *het begon met die andere oorlog, die daarvoor. De gruwelen daarvan hebben de weg gebaand voor de tweede.*

Nog een slapeloze stem voegt zich bij het stemmenkoor dat boven de stad zweeft: *Jullie hebben het allebei mis. Het is de schuld van die decadente westerlingen, de Amerikanen en de Britten en de Fransen. Als zij niet zo nodig op gewelddadige wijze de macht over de hele wereld wilden verkrijgen, zouden wij die antifascistische beschermingsmuur helemaal niet nodig hebben.*

Dwaas, zegt een stem uit Neukölln dan. *Hoe ziek kan een regering zijn dat die een muur nodig heeft om haar burgers binnen te houden? Dat krijg je met je communisme. Geen wonder dat iedereen uit het Oosten het liefst naar het Westen wil vluchten.*

Stefans laatste gedachte voordat alles opgaat in de mist is: *Vreemd dat iedereen zich zo blindstaart op die stomme muur, terwijl je van hierboven gewoon één Berlijn ziet. Geen Oost, geen West, geen antifascistische beschermingsmuur. Gewoon één land, één stad, één volk.*

Dagblad Neues Deutschland

VOORPAGINANIEUWS – 14 november 1961

Elk land heeft het recht zijn grenzen te beschermen. Waarmee beschermen de westerse landen hun landsgrenzen? Zetten ze vriendelijke meisjes neer die illegale vluchtelingen tegemoetlopen met lege handen en een verontschuldigende glimlach? Of misschien verven ze een streep op de straat, met een bord ernaast waarop vriendelijk wordt verzocht om hier vooral niet overheen te lopen? Staat Groot-Britannië het willekeurige buitenlanders zomaar toe dat ze het land binnenkomen en weer verlaten met niets anders dan een strenge waarschuwing dat ze zich vooral netjes moeten gedragen? Laten de Fransen en de Amerikanen iedereen zonder enige vorm van controle aan hun kust aanmeren of op hun vliegvelden landen?

We zullen er geen doekjes om winden: de antisocialisten zullen zoals altijd wel weer een flink belerende preek afsteken en handenwringend een oordeel vellen. We moeten die loze woorden van de hypocrieten naast ons neerleggen en vooral doorgaan op de ingeslagen weg. Voordat alle leugens en laster van het Westen ons bereiken, zetten wij voor jullie, burgers van onze socialistische* staat voor arbeiders en boeren, de feiten op een rijtje.

Gisteravond hebben twee jongemannen, die al langere tijd worden verdacht van politieke misdrijven en spionage voor het Westen, getracht onze grens over te steken. Het was hun doel om informatie over te brengen die gebruikt zou worden voor gewelddadige sabotageaanvallen gericht tegen de *Deutsche Demokratische Republik*.* Onze heldhaftige grenswachters zagen zich gedwongen hun wapens te gebruiken om deze illegale oversteek, en de onrust die daar ongetwijfeld op zou zijn gevolgd, te voorkomen. Bij deze actie is een van de spionnen, Johann Hoffmann, gearresteerd. Zijn medeplichtige, Stefan Dietrich, heeft geprobeerd te ontkomen en heeft daarbij de levens van omstanders en onze grenspolitie in gevaar gebracht. De agenten zagen zich, met het oog op de openbare veiligheid, genoodzaakt om hun plicht te vervullen.

Daarbij is Stefan Dietrich om het leven gekomen.

De komende dagen zal het Westen proberen deze crimineel af te schilderen als een held. Trap er niet in; deze jongen is gestorven zoals hij geleefd heeft.

Hij was een vijand van het Duitse volk.

HOOFDSTUK

1

9 DECEMBER 1961

'E n dat is er weer een.'

Marta Dietrichs vader legt de zaterdageditie van *Neues Deutschland* neer op de keukentafel. Het is stil in het appartement. Marta heeft net haar vork vol plakjes banaan geprikt – een zeldzame ontbijtluxe – maar die blijft onderweg naar haar mond in de lucht hangen. Haar moeder pakt met één hand haar beker Röstfein-koffie, die voor maar ongeveer vijftig procent bestaat uit echte koffiebonen. Niemand verroert zich. Dan laat haar moeder haar tijdschrift langzaam zakken. Marta's ogen schieten even naar de cover, waar een blond model de wereld toelacht alsof ze er hartelijk welkom wordt geheten. Onder haar staan de woorden: *Nieuwe mode voor de winter*.

Marta kijkt naar haar vaders handen, die hij ineengevouwen op de krant legt. Hij laat zijn hoofd hangen. Willekeurige woorden aan weerskanten van zijn polsen trekken haar aandacht: *misdadiger, spion, bewakers, plicht, Oost, West, Amerikanen*.

Het had net zo goed datzelfde afschuwelijke artikel over haar broer, Stefan, kunnen zijn, maar dan met de woorden in een andere volgorde. Al die artikelen in *Neues Deutschland* over mensen die de grens wilden oversteken vertellen hetzelfde verhaal: ze zijn allemaal spionnen en het recht zegeviert.

De SED*, de Socialistische Eenheidspartij van Duitsland, presenteert de werkelijkheid hoe die hun het beste uitkomt. Voordat de muur werd aangelegd, had Marta wel eens *Der Spiegel* gelezen, een krant die in West-Duitsland wordt uitgegeven. Bij hun artikelen kreeg je tenminste de indruk dat iemand de feiten netjes op een rijtje had gezet. *Neues Deutschland*, daarentegen, klonk meer alsof iemand wanhopig graag iets probeerde te bewijzen.

Marta eet haar plakjes banaan op. Haar moeder neemt een slokje koffie.

Haar vader staat op van tafel. Hij loopt naar een klein schoolbord aan de muur en trekt een nieuwe krijtstreep naast de tien die er al staan. Hij drukt zo hard op zijn krijtje dat Marta bang is dat het breekt. Haar vader staat ervoor en staart zwijgend naar het aantal.

'Elf,' zegt hij.

Elf Oost-Duitsers die zijn gedood bij hun poging de grens over te steken sinds op 13 augustus de muur is gebouwd.

Haar broer, Stefan, was nummer acht.

Marta's ogen glijden naar het achtste streepje. Het lijkt op alle

andere, een witte streep op een krijtbord. Het enige wat er nog van haar oudere broer over is.

Boven de strepen staat een eenvoudig boodschappenlijstje: *melk, boter, eieren, aardappels*. Dat lijstje verandert nooit. Het staat er alleen maar om de rij streepjes te verhullen, mocht een van de agenten van het *Ministerium für Staatssicherheit* opeens langskomen.

Het ministerie voor Staatsveiligheid. In de volksmond afgekort tot Stasi*, maar in werkelijkheid is het ministerie niets minder dan een geheime dienst.

De Stasi heeft Marta's gezin sinds Stefans dood al vier keer een bezoek gebracht. In de ogen van de Stasi hebben de Dietrichs al twee kruisjes in hun dossier staan, wat hen extra verdacht maakt: Stefans poging de grens over te steken en de voormalige baan van Marta's moeder in het Westen. Iedereen die voor de bouw van de muur in het Westen werkte, wordt nu met argwaan in de gaten gehouden.

Haar vader legt het krijtje terug en loopt naar het broodrooster. Hij legt een vinger op de knop van het broodrekje en drukt de hendel omlaag. De hendel schiet meteen weer omhoog. Er zit geen brood in het rooster. Het hele ding zit niet eens in het stopcontact. Hij kijkt in de lege gleuven, mompelt wat voor zich uit en draait zijn hoofd naar het met rijp bedekte raam. Hij rolt zijn linkermouw op, rolt hem vervolgens weer omlaag en laat de manchet losjes om zijn onderarm hangen, zonder het knoopje vast te maken.

Marta trekt de krant over tafel naar zich toe en draait hem om, zodat ze het artikel kan lezen.

'Marta,' zegt haar moeder. De waarschuwing klinkt niet heel

streng. De discussie verloopt vanaf hier bijna volgens script, zo vaak hebben ze dit gesprek al gevoerd.

'Ik ben twaalf, *Mutti*. Geen zeven.'

'Je bent twaalf, Marta. Geen zeventien.'

Zeventien. Zo oud was Stefan. Ouder zal hij nooit worden.

Marta prikt nog een paar plakjes banaan op haar vork en laat haar blik over het stuk glijden. Ze weet niet zo goed waartegen haar moeder haar probeert te beschermen. Het ergste wat er kan gebeuren, hebben ze al meegemaakt.

Ze ziet de gebeurtenissen die in de krant worden beschreven voor zich alsof ze tijdens het lezen worden geschilderd: een goederenstation in de vroege ochtenduur. Mistslierten, flakkerende straatlantaarns. Een man van ergens in de twintig met een wilde blik in de ogen. Hij zit op zijn knieën in een ijskoude plas water en probeert een haastig opgeworpen hindernis die de treinsporen van elkaar scheidt open te breken. Als hij wordt gezien door de heldhaftige grensbewakers, probeert hij terug te keren naar het Oosten, waar hij vandaan kwam. De bewakers zitten hem door de straten achterna en schieten hem daar alsnog dood, niet ver van zijn woning.

Het mag duidelijk zijn: zelfs als je teruggaat, zelfs als je twijfelt, zullen we je bestraffen met de dood.

Wat hadden ze Stefan ook alweer genoemd? Een vijand van het Duitse volk.

Marta tikt met een vinger op de slecht afgedrukte tekst – sommige letters zijn grijs, andere gevlekt tot bijna zwart. 'Ze noemen deze man "een parasiet die het bloed uit ons gezonde lijf zuigt".'

Ze stelt zich een slijmerige larve voor, zo groot als een volwassen man, die zich kronkelend en slurpend door het hart van

Oost-Duitsland wurmt en zijn tanden in een stuk stoeprand van Unter den Linden zet.

‘Het is een metafoor,’ legt haar moeder uit. Tot augustus was Alma Dietrich lerares literatuur geweest aan een middelbare school in de Moabitwijk in West-Berlijn. Ze was een van de duizenden Oost-Berlijners geweest die voor hun dagelijkse werk elke ochtend de grens overstaken naar West en ’s avonds weer terugkeerden naar Oost.

Maar nu is er in het Westen geen werk meer voor bewoners uit het Oosten.

En het onderwijssysteem hier heeft geen plek voor iemand die gewend is leerlingen westerse waarden bij te brengen. Het arbeidsbureau heeft Alma Dietrich ander werk toegewezen, in een wasmachinefabriek.

‘Ken je die term?’ vraagt Marta’s moeder. ‘Een metafoor? Weet je wat dat is?’

‘Ik weet niet of ze zulk creatief gedachtegoed nog aanleren hier in het Oosten,’ mompelt haar vader. Hij staat met zijn rug naar de tafel. Hij doet een stap naar het raam toe, laat zijn hoofd hangen en legt zijn voorhoofd tegen het koude glas. Hij frunnikt wat aan de knopen van zijn manchetten en het kozijn rammelt mee met zijn bewegingen.

‘Ik weet wat een metafoor is,’ zegt Marta. ‘Het is, zeg maar, wanneer je iets wat niet bestaat, gebruikt om iets te beschrijven wat wel bestaat.’

‘Dat kan ermee door,’ zegt haar moeder.

‘Ik weet nog steeds niet hoe deze man die de grens wilde oversteken bloed van het Oosten zou opzuigen, zelfs al is het een metafoor. Probeerde hij niet gewoon te vluchten?’

‘In de ogen van de Eenheidspartij,’ legt haar moeder uit, ‘zijn wij het bloed van Oost-Duitsland. De burgers. Wij zijn ten slotte de arbeiders en die vormen de motor van alles. In die zin is iedereen die vertrekt een kleine aderlating, een stroompje bloed dat wegvloeit uit het lichaam van de staat. De muur was bedoeld als verband tegen het leegbloeden, maar in plaats daarvan is het meer een wond aan het worden. Een grote schram die dwars door de stad loopt, een snee in het weefsel van het Oosten.’ Ze knikt naar het krijtbord. ‘En de wond raakt geïnfecteerd.’

Marta stelt zich de muur voor als een etterende zweer. Mensen uit Oost-Berlijn bewegen zich als de bloedcellen die ze op korrelige filmbeelden heeft gezien, en de muur begint uit te puilen en te trillen en wordt roder en roder totdat...

‘Je komt nog te laat,’ zegt haar vader, wijzend op de klok naast het schoolbord. De wijzers tikken rond een kleurige foto van Riga, de kuststad van Letland waar ze vorig jaar de zomervakantie hebben doorgebracht. Stefan en Marta speelden hele dagen in zee, waar ze zich door de golven omver lieten spoelen en kopje-onder verdwenen, waarna ze sprintwedstrijdjes hielden van de kustlijn tot aan het kleine eetkraampje aan de noordkant van het strand: een hutje in de vorm van een reusachtige *Bratwurst*. ‘Je wilt toch geen seconde missen van dat uiterst leerzame uitstapje naar...’ Hij draait zich om naar Marta. ‘Wat was het vandaag ook alweer, de sokkenfabriek?’

‘Eh...’ Marta knijpt één oog dicht en probeert zich te herinneren waarvoor *Frau Vandenburg* hen eerder deze week nog enthousiast probeerde te maken. ‘Putdeksels.’

Haar vader schudt zijn hoofd. Zijn gezicht is uitdrukkingloos,